

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

Editoriál

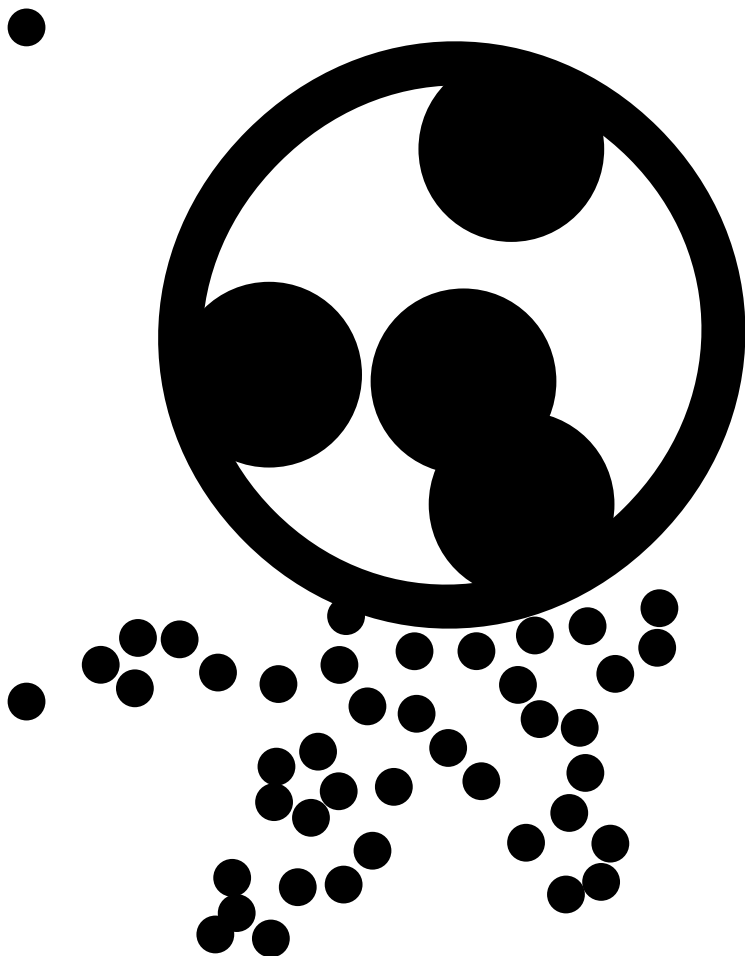
Editoriál

Editoriál

Editoriál

Hledání marxismu, ne zcela úspěšné

Milena Bartlová

Když jsem byla pozvána jako editorka k přípravě letošního tematického čísla *Sešitu*, vědělo se, že se zaměří na marxismus. Toto téma u nás na přelomu druhého a třetího desetiletí jednadvacátého století osciluje mezi obscénností a tajuplností. Ve veřejné a publicistické oblasti je marxismus stále ještě často pouhou nálepkou či dokonce nadávkou. Ani mezi intelektuály není dosud samozřejmě uznávat, že jde o standardní směr nejen evropské politické ekonomie a teorie, ale i filosofie. V důsledku odmítnutí předtím mocensky vynucované dominance marxismu – a následného příklonu na opačnou stranu ideové polarity evropského myšlení – se za tři desetiletí od roku 1990 vytratila nejen znalost celého komplexu marxistické teorie, ale i povědomí o tom, kde dotyčné informace hledat: příslušné publikace se nejednou zachovaly doslova jen v několika exemplářích veřejných knihoven. Přitom bez porozumění marxismu a marxismu-leninismu jen stěží můžeme pochopit, co se dělo v intelektuálním a kulturním životě Československa od třicátých do osmdesátých let minulého století. Nezbyvá než se k marxismu vracet a poznávat jej. Průkopníkem v českém akademickém světě bylo téma čísla 6/2017 časopisu *Česká literatura*, ústředního odborného média české bohemistiky, jež vydává příslušný ústav AV ČR. Filosofický ústav založil před třemi lety časopis kritického myšlení *Kontradikce*, který se marxismu věnuje soustavně, historicky i analyticky. Rovněž v prostředí teorie a zejména dějin umění je stále potřebnější nejen získat nezaujatou orientaci v tom, co marxismus znamenal pro tyto obory, ale také sledovat v poměrně podrobném detailu způsoby, jimiž byl marxismus na české scéně recipován a rozvíjen.

Když jsem v uplynulých letech pracovala na výzkumu a knize o dějinách českých dějin umění 1945–1969, nezbylo než základní okolnosti nově prozkoumat. Širší rámec světových, přesněji euroamerických marxistických dějin umění jsem sepsala v přehledové studii, jíž jsem do tematického čísla sama přispěla. Studie vychází ze dvou nesamozřejmých premis. Za prvé diferenciuji mezi estetikou, filosofií a obecnou teorií umění na jedné straně, a dějinami umění

na straně druhé. Zatímco původních i přeložených publikací o vztahu marxismu k první zmíněné oblasti u nás nebyl nedostatek, uměleckohistorické myšlení marxismu jako svébytné pole zatím bylo zkoumáno jen velmi málo. Dokonce i příslušné heslo v *Encyklopedii dějin umění* z roku 1975, vydané Ústavem teorie a dějin umění ČSAV jako hlavní vědecký výstup sedmdesátých let a editované jeho tehdejším ředitelem Sávou Šaboukem, se věnuje estetice či obecné teorii umění, a nikoli jeho dějinám.

V tomto čísle zastupuje estetiku, filosofii a teorii umění studie Tomáše Hříbka o Karlu Teigovi a roli marxismu v jeho myšlení o architektuře a bydlení. Hříbek sice nezakrývá svou principiální distancovanost vůči marxismu, to mu však nebrání v pronikavé a přesvědčivé analýze. Jeho závěr, že přímočaré kauzální spojování hospodářských podmínek se stylem a formou uměleckého či architektonického díla není funkčním postupem, znovu potvrzuje, že řada obdobných kritik psaných od padesátých let byla oprávněná.

Druhé východisko mojí studie o podobách a možnostech marxismu v dějinách umění počítá s tím, že marxismus je pro kunsthistorii v principu velmi problematickým partnerem. Dějiny umění jsou totiž bytostně spjaty se svým pramenem, tzv. kvalitním uměním, a to je zas neoddelitelné od majetkových a mocenských elit dnešní i minulé společnosti. Otázka, jak překonat tuto obtíž v zemích zaživiších diktaturu komunistických stran, kde byl marxismus-leninismus vyžadován jako myšlenkový základ všeho, zůstala trvalým neuralgickým bodem. K takovému zjištění ostatně dospěla i dvoudenní mezinárodní konference o marxismu v dějinách umění, kterou uspořádala Katja Bernhard s kolegyněmi z Institut für Bild- und Kunstgeschichte Humboldt Universität Berlin na přelomu ledna a února 2020. Z příspěvků řečníků a řečnic na této konferenci se podařilo získat studii polské badatelky Agaty Pietrasik. Na příkladu historika umění Mariana Minicha, jenž byl ředitelem Muzea Sztuki Łódź, představuje původní myšlenkové konstrukty, kterými historici umění tzv. socialistických zemí v padesátých a šedesátých letech

originálně spojovali tradici uměleckohistorického myšlení, v tomto případě Heinricha Wölfflina, s marxistickými východisky. Pietrasik ukazuje pozoruhodné muzeologické experimenty výstav, jimiž se muzeum pokoušelo přinést kvalitní umění „masám“ – přímo do továrny nebo na vesnici. Mimochodem, rozsáhlá výstavní činnost tohoto typu, často pracující s reprodukcemi, se rozvíjela od bezprostředně poválečného období do konce padesátých let i u nás a ve fondu ministerstva kultury v Národním archivu k ní existuje poměrně rozsáhlá nezpracovaná dokumentace.

Při koncipování tematického čísla jsme před rokem vedle otevřené výzvy také oslovili některé kolegy s konkrétní prosbou o příspěvek. Ačkoli původně přislíbili, nepodařilo se bohužel dokončit studie o předválečném marxistickém teoretikovi Bedřichu Václavkovi, ani o Michailu Lifšicovi, kterého jsem chtěla představit jako sovětského autora, jehož texty o estetice a teorii umění pomáhaly formovat český marxistický uměnovědný diskurz. Pandemická omezení znemožnila uskutečnit interview s Timothy J. Clarkem, jedním z klíčových marxistických historiků umění mimo sovětský blok. Zmiňovat neúspěchy není běžné, považujeme je obvykle za něco nejsoucího, a tedy bez nároku na diskurzivní fixaci. Ohled na to, co zkrachovalo a nepodařilo se, patří však k důležitým motivům myšlení filosofa Waltera Benjamina. Chtěla jsem ho na tomto místě připomenout hlavně proto, že se od devadesátých let stal i u nás, stejně jako na

„bývalém Západě“ o desetiletí dříve, jedním z těch myslitelů, na něž se odvolávají i teoretičky výtvarného umění (častěji než historičky). Přitom byl však v našem prostředí učiněn přijatelným „díky“ tomu, že se zamlčuje jeho příslušnost k marxismu – která naopak umožnila, že soubor tří Benjaminových textů byl u nás péčí Růženy Grebeníčkové publikován již v roce 1979. Takové úhledné očištění od nežádoucích příměsí je pozoruhodnou operací, která je zřejmě typická pro českou intelektuální scénu a zasloužila by si analytický průzkum. Pokud zůstává jen paradoxem, pak ji můžeme rozpoznat jako trhlinu umožňující průhled pod povrch naší rozporné sebe-kolonizační akulturace v době post-komunismu.

Nejrozsáhlejší ze studií otištěných v tomto čísle, podobně jako i závěrečná recenze, netematizují marxismus ani marxismus-leninismus přímo, nýbrž se zabývají otázkami z dějin umění a vizuální kultury doby státního socialismu v Československu. Článek Marianny Placákové vybírá z uvedeného pole téma fotografického aktu a demonstruje na něm původní myšlenkové konstrukty a koncepce, jež se pohybovaly mezi závaznou ideologií a originálním myšlením. Studie patří k narůstajícímu množství prací, které stále zřetelněji dokazují, že čtyři desetiletí diktatury KSČ byly vnitřně diferencovanou epochou, kterou nelze jako celek zahrnout pod zjednodušující hlavičku totalitarismu. Zároveň se ukazuje, že zejména v šedesátých letech měla zdejší stranická inteligence v oblasti kultury schopnost nalézat taková řešení ideologického napětí, jež nejen komunikovala se „Západem“, ale přinášela zajímavé samostatné výsledky. Recenze Johany Lomové a Hany Buddeus pak přibližuje českému publiku dvě knihy nedávno vydané na Slovensku – práci Bohunky Koklesové o agenturní fotografii padesátých a šedesátých let a rozsáhlou knižní monografii Alexandry Kusé o malířství a sochařství socialistického realismu v období stalinismu (tzv. sořela). Ani jedna z těchto dvou knih nemá v českém prostředí obdoby, a obě ukazují směr, o němž by se mohly zajímat i naše dějiny umění.